

Bir Komplo Söyleminden Parçalar: Komplo Zihniyeti, Sıradan Faşizm ve New Age

Özet

Komplo teorileri alıştığımız, bildiğimiz bu dünyanın yerine nihai, aşkın bir gerçekliği bize alternatif olarak sunarlar. Bunu yaparken de belli bir "tarz"a, tartışma biçimine ve kurgusal temaya bağlı kalmaktan kendilerini alamazlar. Bu anlamda komplo teorileri sık sık kendi kendilerine gönderme yapma ve aynı söylemsel düzlem içinde kalma anlamında belli bir "aşinalık" sergilerler. Bu makalede öncelikli amacım bu söylemsel düzlemin nasıl oluşturulduğunu irdelemektir. Dolayısıyla, çok-satan popüler Türkçe kitaplardan örneklerle komplo teorilerinin farklı siyasi, kültürel ve toplumsal metinlerle ilişkiye geçip aynı platformu nasıl paylaştığını, özellikle aşırı-milliyetçi etkilere nasıl açık olabildiğini inceleyeceğim. Bu bağlamda esneklik unsurunu vurgularken, komplocu bir söylemin eklektik New Age (Yeni Çağ) akımına bile nasıl eklemenebileceğini göstereceğim.

Anahtar sözcükler: Komplo teorisi, komploculuk, söylem, milliyetçilik, Yeni Çağ, popüler kültür.

Fragments from a Discourse of Conspiracy: Conspiracy Mentality, Banal Fascism and New Age

Abstract

Conspiracy theories seek to reveal an ultimate, transcendental "truth" and portray it as an alternative to our understanding of the "world". Conspiracy theories have adopted their own certain style, distinct in their way of argumentation and their use of specific themes. Often making references to themselves, conspiracy theories retain an element of "familiarity" in the sense that they speak from within the same discursive space. In this article, my primary aim is to analyze the way in which this discursive space is constructed. With special reference to popular best-seller books in Turkey, I elaborate how these theories carry a serious potential to attract ultra-nationalist motives and influences, sharing a common platform and interacting with other political, social or cultural texts. To highlight this element of flexibility, I demonstrate how conspiracism can even be intertwined with the eclectic trend of New Age.

Keywords: Conspiracy theory, conspiracism, discourse, nationalism, New Age, popular culture.

Kerem Karaosmanoğlu
Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

Bir Komplo Söyleminden Parçalar: Komplo Zihniyeti, Sıradan Faşizm ve New Age

Plan'ı ellerimizle biçimlendiriyorduk; yumuşak kil gibi başparmaklarımıza, kurmaca isteğimize boyun eğiyordu.

...

Plan'ın oluşturulması günlerimizi alıyordu. Bulduğumuz en son bağıntıyı birbirimize iletmek için çalışmalarımıza ara veriyorduk. Elimize ne geçerse okuyorduk: ansiklopediler, gazeteler, resimli romanlar, yayınevi katalogları. Olası kestirme yolları bulabilmek için atlaya atlaya okuyorduk. Her kitap sergisinin önünde durup kitapları karıştırıyor, gazete kulübelerinde koku almaya çalışıyor, yeni kazanmışçasına büroya koşup en son buluşumuzu masanın üstüne fırlatıyorduk... Ama ritm ne olursa olsun, şans ödüllendiriyordu bizi; çünkü insan isterse, her zaman, her yerde, her şeyle her şey arasında bağıntılar bulur; dünya ansızın her şeyin her şeye yollama yaptığı, her şeyin her şeyi açıkladığı bir akrabalıklar ağına dönüşür.

...

"[Son Tapınakçılar] hâlâ oradalar", dedi Salon. "Agarttha'da değil, başka geçitlerde. Belki de, tam burada, bizim altımızda. Milano'da da metro var. Kim karar verdi buna? Kazıları kim yönetti?"

"Bana kalırsa, uzman mühendisler."

"Görüyor musunuz, siz yumun bakalım gözlerinizi. Bir de, yayınevinizde ne idüğü belirsiz kişilerin kitaplarını yayımlıyorsunuz. Yazarlarınız arasında kaç Yahudi var?"

"Yazarlarımıza soyağaçlarını sormuyoruz," diye yanıtladım kuru bir sesle.

“Yahudilere karşı olduğumu sanmayın. En iyi dostlarım arasında Yahudiler de var. Belli bir tür Yahudiyi düşünüyorum ben...”

“Ne tür?”

“Orasını ben bilirim...”

Umberto Eco, *Foucault Sarkacı* (1992: 435, 447, 427-8)

Komplo teorileri bize gizli saklı bir “hakikati”, alternatif olarak sunarlar. Bu sunumu yaparken gizem unsurunu canlı tutarlar ve belli bir “tarza” bağlı kalmaya çalışırlar. Komplo teorilerinde kullanılan tartışma biçimleri de bir düzenlilik (*regularity*) içerir. Bunun dışında bağlı kalınan kurgusal yapı da teoriden teoriye tematik benzerlikler gösterir. Dolayısıyla komplo teorileri belli söylemsel sınırların içinden konuşmak anlamında son derece sıradan, tanıdık ve aşınadırlar, sık sık birbirlerine gönderme yaparlar. Söylem, burada, dili ve dilin ötesinde olan alana ait unsurları kapsar. Ne söylendiğiyle olduğu kadar bir şeyin nasıl söylendiği ile de ilgilidir. Dolayısıyla “değilmeyenler”, “dışarıda bırakılanlar”, “görmezden gelinenler” söylemin dışında değildir.¹ Konuşmanın (*speech*) kendisi dışında semboller, metaforlar ve metinlerarası bir alışveriş de söylemin parçasıdır (Gee, 2005: 21). Sadece basit olarak dile ait maddi gerçekliği değil toplumsal pratikleri ve zihinsel algı biçimlerini de içerir (32). Gee'ye göre söylem, soyut bir düzlemde var olan ve kelimeleri, hareketleri, değerleri, inanışları, sembolleri, araçları, nesnelere, yerleri ve zamanları kapsayan koordineli bir örüntüdür ve

1

Gee sadece konuşulanları kapsayan küçük harfle yazılan söylem ile konuşmanın dışında kalanların da dâhil edildiği büyük harfle yazılan Söylemi ayırmak gereğini vurgular (2005: 20-21).

2

Van Dijk'in deyimiyile retoriksel bağlamda abartı (*hyperbole*), tekrar (*repetition*), küçültme (*mitigation*), ironi gibi araçların kullanılması veya belli metaforlara başvurulması toplumsal inanışlarla olduğu kadar derinde yatan modellerle de yakından ilintilidir (29).

3

New Age'i en iyi açıklayan kavramlardan biri "ruhani aydınlanma"dır. "Kristal küreler, kendi kendine yardım kitapları, kadın tanrıçalara tapma, ilkelliğe geri çekilme ve dişil sezgi" gibi unsurlar kullanılır. *New Age* ismi dünyaya barışın egemen olduğu bir astrolojik dönemden, Su Çağı'ndan (*Age of Aquarius*) gelmektedir (Daly ve Vice, 1995: 158).

bir dans gösterisine benzer (28). Bu yönüyle akışkan, değişime açık ve performansla dayalı bir tarafı vardır. Bu yazıda komplo teorilerini ortak bir söylemin parçası olarak ele almaya ve söylem analizi yoluyla çözümlenmeye çalışacağım. Van Dijk'in sınıflandırmasıyla söyleme dâhil olan sentaks yapılarından ziyade söylemin ortak zemininin oluşmasına katkıda bulunan özel lügatlere (*lexicon*), temalara (*topic*), tartışma biçimlerine (*argumentation*) ve bazı retoriksel araçların² kullanımına odaklanacağım.

Söylemler birbirlerinden bağımsız yapılar, kopuk birimler veya soyut "adacıklar" olmadıklarından geçişkenlik arzederler ve zaman zaman birbirlerine eklenme eğilimi gösterebilirler (Gee, 2005: 28-30). Bu noktadan yola çıkarak komplo söyleminin milliyetçi zenofobi, paranoya, köken miti, lidere olan ihtiyaç, popülizm ve ırkçılık gibi faşizan motiflerle nasıl iç içe geçme potansiyeli taşıdığını incelemeye çalışacağım. Söylemsel akrabalık aynı zamanda Kuzey Amerika'da doğup Avrupa ve dünyada öne çıkmaya başlayan eklektik *New Age* (Yeni Çağ) akımı ile de ilginç noktalarda kurulabiliyor. *New Age* maddeci bilimsel paradigmanın yerine Doğu'nun ruhani öğretilerinin yeniden önem kazanmaya başladığını varsayan bir akım. İnsanlık tarihinin bir ruhani sıçrama gerçekleştireceği ve "bencil bireyciliğin bireyler-ötesi kozmik bir farkındalıkla yer değiştireceği" ve yeni bir çağın başlayacağı öngörüsüne dayanıyor³ (Zizek, 2006: 84-85). İdeolojik bir tutarlılıktan ziyade *New Age*, bünyesine dönüşümlü olarak dâhil olan ve birbirleriyle illa tutarlılık arzetmeyen unsurların, hippilikten sufiliğe, yogadan astrolojiye, *Gaia* teorisinden Atlantis uygarlığına kadar farklı zaman, mekân, sosyal pratik ve metinlerin kaynaştırılmasıyla anlam kazanıyor. Bu hâliyle popüler kültüre ait birbirine uzak unsurları kapsayan bir kategori hâline gelmiş gibi görünüyor. Dolayısıyla söylemler arası sözü edilen geçişkenlikten yola çıkarak özellikle üzerinde durmak istediğim odak noktası, komplo teorilerinin zaman zaman taşıdıkları faşizan eğilimlerle beraber nasıl, dünyada ve son zamanlarda Türkiye'de, *New Age*'e özgü unsurları kendilerine çekip kullanabildikleri olacak. Bunu yaparken de komplo teorilerinin popülerleşmesine hayli katkıda bulunan bazı çok-satan

statüsündeki kitaplara bakacağım. Bu kitapların bir kısmı klasik komplo kurgusuna sadık kalıyor. Bir kısmı şiddetli ırkçı/faşizan unsurlar içeriyor ve bazıları da ek olarak Türkiye'ye özgü bir *New Age* katkısı içeriyor.

Komplo Teorileri: Söylem⁴

Komplo teorileri hem “teori” olma anlamında metodolojiye ilişkin belirgin bir “form” arz ederler, hem de tarih içinde devamlılık gösteren ortak bir kurguya dayanırlar. Kurgu hem tematik hem de analitik olarak belirli özellikler gösterir. Dolayısıyla hem “form” açısından, hem de barındırdıkları metinsel muhteviyat açısından benzerlikler taşıdıklarından, komplo teorileri aynı söylemin içinden çıkmış gibi dururlar. Buna göre komplo teorilerini anlamak için “teorilerin” “gerçek” olup olmadığıyla ilgilenmek, ontolojik bir iz, bir son nokta aramak yerine, bütün bu “teorileri” aynı çatı altında birleştiren ve son derece akışkan özellikler gösteren söylemsel düzleme bakmak faydalı olacaktır.

Her şeyden önce komplo teorileri “kusursuzluk” üzerinden giden bir mekanizmaya sahiptir. Çoğu zaman, bir insan veya bir grup tarafından inşa edildiklerine inanmamızı güçleştirecek “kusursuz” bir plan söz konusudur. İnce düşünülmüş dâhiyane bir tasarımın varlığı komplo teorilerinin en önemli yapı taşlarından birisidir, çünkü tüm argümana dinsel boyutlar taşıyan bir gizem, dinleyenlerin ağzını bir karışık bırakacak ruhani bir aura katar. “Büyük plan” şeytani bir kusursuzluğa gönderme yaptıkça teoriye yabancı olanların doğaüstü bir olayla karşılaşmışçasına donakalmaları beklenir. Komplo, bu gizem sayesinde, öğrenenler, dinleyenler, duyanlar veya okuyanlar üzerinde pornografik bir gözetleme deneyimini andıran bir “haz” bırakır.

Merak duygusunu tetikleyen gizem, ruhani aura ve kutsal metinleri andıran karanlık/aydınlık dikotomisi, ortaya “bu dünya”dan çıktığına inanmakta zorluk çekeceğimiz bir “kusursuz” oyun çıkarır. Bu oyunda hiç şüphesiz iyilerle kötüler ebedi kriterlerle birbirlerinden ayrılırlar. Moskovic'i'ye göre (1996) insanları, şeyle-

4 Söylem hem metinlerle hem de toplumsal pratiklerle ilgili olduğundan (ki bazılarına göre ikisi arasında bir fark yoktur), söylem analizi disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir (Jaworski ve Coupland, 2006: 1-6). Bu yaklaşım sayesinde komplo zihniyeti, faşizm ve *New Age* arasında kurulan söylemsel bağ daha iyi anlaşılabilir.

ri ve eylemleri ikiye bölen bu köktenci ayırım uzlaşmazdır, zıt-kutupludur. Oyun genellikle bu iki-kutuplu yapı üzerinden sürdürülür. Düşmanlar bellidir ve bazen çok farklı noktalarda, tarihlerde ve coğrafyalarda duruyor gibi gözükseler de birbirlerine gizli bir bağ ile bağlı olabilirler (Yahudiler, masonlar, solcular, pasifistler, Müslümanlar, Cizvitler gibi). Düşman (ki bunlar yönetici elit, gizli bir tarikat, bir din, azınlıklar ya da var olduğu varsayılan bir ırk olabilir) kurgunun önemli bir unsuru olarak süper güçlere sahiptir. Aşağıdaki iki örnekte görüldüğü gibi düşmana belli bir bütünlük, mutlak bir tutarlılık ve sahip olmadığı kadar güç vehmedilir (Levin, 2005).

Diktatörlük denilince, bir adamın veya bir partinin diktatörlüğü olarak algılanan şu zamanlarda bu kitabın amacı, kendisini özgür sanan bir millete mutlak efendilerinin kimler olduğunu açıkça göstermektir (Michel, 2007: 200).

Dünya barışı için İsa Mesih'in etrafında toplanmayı telkin eden egemen güç ve vassalları. Tahakküm ve sömürüyü meşrulaştırmak için politikasını dinselileştiren egemen gücün dil oyunları. İnsanlıkla dalga geçen özgürlük ve demokrasi havarileri. Yeni dünyanın vassalları; politik aktörler ve aydınlar. Mesihleri; misyonerler, ılımlı İslamcılar ve diyalogcular. Gücün dilini ve çıkarını konuşma ve yayma nispetinde değer kazanan ayartma mekânları; sivil toplum kuruluşları. Kesintisiz küresel sermayenin sömürücü ve ihtilalci aktörleri; çok uluslu şirketler. Küresel entrika çemberinin nüfuz alanları; ezoterik cemaatler. Küresel politikanın parçalama aracı; etnik cemaatler ve tüm bunların ülkemizdeki görüntüleri (Macit, 2006: 669).

Komple teorilerinin "bilimsel" gözükmeye kaygısı olabilir. Fakat komple teorileri, kurguda bazen bilimsel söylemlerden veya terminolojiden yararlanmasına rağmen, bilimsel olmaktan çok uzaktır. Her şeyden önce komple teorileri toplumsal ve siyasi olayları inceleyen çok-nedenli (*multi-causal*) bir analize, farklı bakış açılarına açık bir çok-yönlülüğe ve eleştireliliğe izin vermezler. Her şeyin nedeni bellidir ve tektir. Castillon, "komple teorileri yazan kişilerin sorunu hiçbir zaman haklı olmamaları değil, haklı oldukları zaman bile karmakarışık bir dünyayı tek bir boyuta indirme huylarıdır" der (2007: 324). Bu tek-yönlülük içinde her kapı "büyük plana" açı-

lır. Aslında zaman zaman çetrefil, anlaşılmaz ve her ne kadar “uçuk” gözükse de kullanılan argüman genellikle basittir, basmakalıp varsayımlara dayanır. Bazen varsayımların sayısı artar ve teori heybetli bir iskambil kulesini andırır. Ama yine de böyle durumlarda bile komplo teorileri basitliklerinden pek bir şey kaybetmezler, analize ve “bilimselliğe” pek ihtiyaç duymazlar. Bu açıdan bakıldığında komplo teorileri, “çocuksu” denebilecek bir naiflikle, “iyi” ve “kötü” karakterlerden kurulmuş aktörlerinin eylemlerini son derece basit ve doğrudan açıklamalarla, çok-nedenlilikten uzak bir şekilde, “büyük oyunun” gerektirdiği tutarlılıkta yorumlarlar. Düşmanın kendisi “muğlâk”, kuklalar ise her yeredir:

ABD de dâhil olmak üzere dünyanın en büyük devletlerinin başkanlarının, banka ve şirket yöneticilerinin bu insanların emrinde olduklarını ve küçük devlet başkanlarının büyük çoğunluğunun ceplerini doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen sadece birer kukla yönetici olduklarını duyunca belki bu konuda biraz düşünme ihtiyacı hissedeceksiniz (Mercan, 2005: 441).

Yani hemen herkes büyük oyunda bir piyondur, komplonun nesnesidir. Düşmanın kendisi de çoğu zaman “öznellik” arzetmekten uzaktır, çünkü ezeli ve ebedi bir kötülükle sarmalanmıştır. Değişmeyen bir niyeti vardır. Sanki o bile daha derin bir kötülükler dünyasında piyondur. Dolayısıyla kurgunun izin verdiğinin dışında otonomiye sahip bir öznenen söz etmek pek mümkün değildir. Bu kurgusal yapı içinde özne olarak “birey” hemen hiç var olamaz. “Bireyler” ancak “kukla” ya da “maşa” olarak hikâyedeki yerlerini alabilirler. Moskovici'ye göre:

Komplo zihniyeti, komplo içinde sınırlandırılmış boyutu dışında bireyi tanımıyor görünmektedir... Komploda bir araya getirilen bireyler sadece parçası oldukları topluluğun bir ifadesidirler. Bir başka deyişle, birey, görülemez bir gövdenin gözle görülür bir üyesidir. Yahudi birey Siyonizm veya Judizm anlamına gelir. Mason birey Masonluk anlamına gelir; Cizvit birey Cizvit düzen anlamına gelir vb. Komplo zihniyeti kişiler arasında ayırım yapmaz. Tam tersine onları ortak bir özü biçimlendirmek üzere eritir... Başka bir deyişle bireyler kuklalar gibi oynatılırlar (1996: 4).

Dolayısıyla, hikâyedeki bir kişinin Yahudiliğini, Ermeniliğini veya Slavlığını kanıtlamak kendinden menkul bir doğruya gönderme yapar, fazla söze gerek kalmaz. Suskunluk her şeyi anlatan ezeli-ebedi dinsel, etnik veya ırksal bir hakikatin tescil edildiğini gösterir.

Komple teorileri görüldüğü gibi bilimsel bir duruştan epey uzak olmalarına karşın, “kusursuz plan”ı bilimsellik söyleminden fragmanlar sunarak açıklamaya çalışırlar. Genellikle sadece veriler üzerinden giden bir bilimselliktir bu (Bozarslan, 2004: 20). Metodolojik bir çerçeve içinde kurulan bir argüman ve beraberinde gelen eleştirel bir akıl yürütmeden söz etmemiz mümkün değildir. Sayısal “gerçeklikle” uğraşmak bilimselliğin bir nevi somut kanıtı gibidir. Zira “Kur'an'ın şifresi” ancak “bilimsel” bir zeminde çözülebilir:

Yüzyıllardır süregelen bu ve buna benzer tartışmalar, kimi bilim-din adamları tarafından eleştirilse de sonuç olarak bu çalışmaların günümüz pozitif bilim kriterlerinin potasında eritilerek ortaya çıkarılan sayısal sonuçlarını inkâr edebilecek bir mekanizma henüz oluşmamıştır (Gündoğdu, 2003: 144).

Işık anlamına gelen “Nur Suresi”nde Edison'un lambayı bulduğu tarih çıkıyor... Arı anlamına gelen “Nahl Suresi”nde ise helikopterin icadı... Bilimsel ve astronomik bilgilere de bu şifre sayesinde ulaşılabilir (Çelaklı, 2002: 342).

Bazen bir belge kullanılır; açıklayıcı anlamı, geçerliliği ve bütünle ilişkisinden çok “fiziksel” olarak orada olmasına, varlığına vurgu yapılarak. Önemli olan “korkusuzca Türkiye düşmanlarının üzerine gidip, onların hiçbir şekilde inkâr edemeyecekleri belgeleri önlerine koyabilmektir” (Türk, 2004: 294). Aslında her şey, görmek istenilenin görülmesi, alınmak istenen mesajın alınması, büyük oyunun açıklanması içindir. Detaya inildiği zamanlar olur ve uzun açıklamalarla “bilimsellik” pekiştirilir. Bazense daldan dala atlanarak, kısa yoldan hikâyedeki her ögenin büyük oyunla ilişkisi tescil edilir ve “çok-yönlü”, “bilimsel” bir çaba vasıtasıyla “kusursuz plan” ortaya çıkarılır.

Komple teorileri metafizik bir gramere sahiptir. Zamanlar ve mekânlar üstüdür. Tarihselliği reddeder ve dolayısıyla belli bir dö-

neme ya da coğrafyaya ait bir bağlam üzerinden işlemez. Bunların üstündedir. Bu anlamıyla komplot teorileri anakronik olmaya çok yatkındır. Belli bir dönemdeki olayları, değerleri, kültürü, insanları başka dönemdekilerle sorunsuz bir şekilde karşılaştırabilir, ilişkilendirir. Yahudilik mesela Yahudiliktir, kendinden menkul bir değerdir, bin yıldan uzun bir süredir değişmemiştir, değişmeyecektir, önemli olan da budur. Buna uygun olarak “Yahudi asıllı düşünürlerin Türk ve dünya milletleri üzerindeki yıkıcı tesirleri eleştirilir” (Tanyu, 2005: 955). Bu türden bir yaklaşım sosyolojiyi, siyaset bilimini, edebiyatı, antropolojiyi, yüzlerce yıllık insanlık mirasını, kültürel, bilimsel ve tarihi mirası bir çırpıda silebilir, görmezden gelebilir.

Öne sürülen iddialar genellikle kanıtlanamazlar, fakat iddiaların aksi de (en azından o anda) kanıtlanamadığından “bilimsellik” merhalesinde bir basamak daha atlanmış olur. O kişi Yahudi değil midir? Diğerleri de tabii ki masondur ve bu konuda belge bile vardır. Ayrıca şu gazetede ki filanca da ermenidir. Ve biliriz ki bunların hepsi “Türk düşmanıdır”. Tartışmalar analitik değildir ve genellikle bilimsel olamayacak kadar “arkaik” kategoriler ve kavramlar kullanılır. Mesela “dönme”den kastedilen tam olarak nedir? Ya da “devlet” ne demektir? Bugünün Türkiye'sinde ne demektir, Osmanlı'da neydi, Fransız İhtilali sırasında tam olarak ne anlama geliyordu? Kavramlar ne analitik olarak ne de tarihsellikleriyle ele alınırlar. Bütün bunların önemi yoktur. Siyonist grup dünyayı *Siyon Protokolleri*'nde iddia edildiği üzere yüzyıllar boyunca yönetmiştir ve yönetmektedir, onun dışında olup bitenler ise ayrıntıdır, yüzeyde olandır. İnsanlık tarihi diye (o ana kadar) bildiğimiz şey bu durumda kaçınılmaz olarak sahnelenen bir tiyatrodur.

Komplot teorilerinin kusursuzluğu ve gizliliği teoriyi dillendirenler tarafından aslında sekteye uğratılmıştır, ama işin bu tarafı hikâyenin çekiciliği ve yaşanan fantazinin yoğunluğu içinde kaynar. Aslında gerçek hayat bize bu kusursuzluğun aksi yönünde veriler sunmaktadır. Fakat teoriyi sarsacak bariz gelişmeler veya kanıtlar bir anda yine “büyük oyun”un bir parçası hâline getirilebilir:

Emperyalizmin egemenliğini *SuperNATO*, *CFR*, *Trilateral* ve *Bilderberg* gibi bir dizi örgüt aracılığıyla sürdürdüğü bilgisi her ortaya çıktığında, bu sistemin görevlilerince “komplo teorisi” itirazları ile karşılaşılır. Bunun en önemli nedeni gizliliği koruma çabasıdır... Bu giz sayesinde insanlığa karşı faaliyetlerini sürdürebilme olanağına kavuşmaktadırlar (Bilbilik, 2002: 273).

Hayata “planın” dışından bakabilmek pek mümkün değildir. Komplo teorileri hakkında film yapan yönetmenin kendisi acaba Yahudi midir? Sadece sorulmaktadır... Bazen yalnızca salt gizem ve aura hikâyeyi canlı tutmaya yeter.

Cevabı Bilinen Soru: *Cui Bono*?

Sıfırdan bir komplo teorisi inşa ederken veya var olan bir teoriye gönderme yaparken veya sadece “komplovari” analizler yaparken bazı yöntemlere başvurulur. Komplo teorileri zaman zaman Latince *cui bono* adı verilen basit bir soru vasıtasıyla ana bulmacayı yerine oturtmaya çalışırlar (Hepkon, 2007: 106). Türkiye’de de son dönemde popüler olan *cui bono*, “kimin çıkarına” ya da “kimin yararına” anlamına gelir. Komplonun dayandığı temel kurgusal yapı bu soru eşliğinde ortaya konur ve pekiştirilir. *Cui bono* aslında poli-siye vakalarda bazen suçluyu bulmak için başvurulabilecek bir çıkış noktasıdır. Fakat son derece karmaşık, girift ilişkilere dayanan modern dünyanın toplumsal ve siyasal meselelerini her yönüyle “bilimsel olarak” kapsayıp hâkim olmamıza, anlamamıza imkân vermez.

Soru: 11 Eylül kimin çıkarına?

Cevap: Global kapitalistler ve İsrail.

Öyleyse...

Yukarıdaki akıl yürütmeye ek olarak, ayrıca bir İsrail şirketi 11 Eylül’ün hemen öncesinde Dünya Ticaret Merkezi’nden çekilmiştir. Başka bir İsrail firmasının iki çalışanı cep telefonu mesajlarıyla felaketin hemen öncesinde uyarılmıştır. Tüm bunların haricinde New Jersey’de olay sonrası beş İsrailli sevinirken fotoğraflanmıştır. Bu beş İsraillinin daha sonra uçakları uzaktan kumanda ile yönettiği

bile iddia edilmiştir (Levin, 2005). Dedikodu düzeyindeki bilgiler, doğru olmayan veriler, bazı doğru veriler ve *cui bono* sorusu, bize komployu ayağa kaldıran arka planı sağlar.

Cui bono bizi basit ve ivedi cevaplar vermeye yöneltilir. Bunu yaparken de birtakım varsayımlara dayanır. “Bu iş kimin çıkarına” sorusu en başta, çevrelerinden bağımsız, kendi kendilerine “doğru” kararı verip bunu en hızlı şekilde uygulama gücünü elinde bulduran, rasyonel (akılcı) düşünme yetisine sahip aktörlerin var olduğu varsayımına dayanır. Rasyonel aktör bir parti, kişi, örgüt, devlet, elit bir grup veya gizli bir cemaat olabilir. Rasyonel aktör modeli uluslararası ilişkilerde de yaygın olarak kullanılan bir modeldir. Buna göre uluslararası arena bu dünyaya ait tüm prangalardan arınmış, rasyonel aktörlerin “çıkart” peşinde koştuğu ve “fayda” maksimize ettiği bir mücadele sahasıdır. Hâlbuki yaşadığımız dünyada aktörler ne kadar rasyonel olabilir, rasyonel düşünebilir veya davranabilir, tartışmalıdır. Kant'tan beri eleştirilen ve Aydınlanma tartışmalarıyla yeniden tanımlanan rasyonaliteyi bu dünyaya ait, “afakî” olmaktan uzak, ayakları yere basan bir kategori hâline getirmeye çalıştığımızda ve bu kategori üzerinden düşünüp politika üreten ve uygulayan siyasetçilerin varlığını işin içine soktığımızda ciddi problemlerle karşılaşırız. O zaman o her şeyden bağımsız “saf” rasyonalitenin bu dünyadaki çeşitli unsurlar tarafından engellendiğini ve sınırlandırıldığını görürüz. Bir siyaset adamı ülkesindeki gelmiş geçmiş dış-politika kalıplarından, geleneklerinden ne kadar sıyrılabilir? Kültür bu noktada hiç mi etkili olmaz? Kamuoylarının bazen karar verme süreçlerine tesiri olmaz mı? Baştakilerin sağlıksız psikolojilere, ruh hâllerine veya kişilik bozukluklarına sahip olmaları mümkün değil midir?

Bütün bunların dışında rasyonel aktör modeli “hatalara” ve “kazalara” yaşama fırsatı vermez. Aslında kusursuz olmaktan epey uzak olan bu dünyada siyasetçiler pekâlâ hata yapabilirler veya planlanmayan kazalar olayların gelişimine katkıda bulunabilir. Graham Allison (1971) önemli eseri *Kararın Özü*'nde (*Essence of Decision*) rasyonel aktör modelinin yetersizlikleri üzerinde durur. Allison'a göre aktörlerin rasyonel davranacaklarını varsaymak bilim-

5

McNamara Soğuk Savaş döneminden ders çıkartarak *rasyonalitenin bizi kurtarmayacağını* anlatır. Bu duruma 1962 Küba Füze Krizi iyi bir örnektir. McNamara “nükleer savaşın çıkışını engelleyen sadece şans” der. “Hepimiz rasyonel bireylerdik. Kennedy rasyoneldi, Khrushchev rasyoneldi, Castro rasyoneldi. Rasyonel bireyler kendi toplumlarının nihai yok oluşuna neden olmak üzereydiler. Bu tehlike bugün de devam ediyor.”

6

Bu yapıyı tarihsel olarak modern devletin doğuşuna, “araşsal akla”, Weber’in “demir bir kafes” olarak tanımladığı bürokrasinin çıkışına götürebiliriz. Bauman (2007) bu modern iradenin Nazi Dönemi Almanyası’nda da etkili olduğunu belirtir. Holokaust Hitler’in kişisel özellikleri veya Nazi ideolojisinin “çarpık”, anti-modern, ideolojik eğilimlerinden ziyade, “istatistik”, “sayım”, “hesap”, “mühendislik”, “kontrol” gibi unsurlarla iktidarını oturtmaya ve “efektif” olmaya çalışan modern/bürokratik yapının bir nevi kendine has (*idiosyncratic*) sonucu olarak ortaya çıkar.

sel olarak hiç de yeterli değildir. Gerçek dünyada rasyonalitenin aksine çalışan birçok faktör mevcuttur. Siyasi çok-başlılık, bürokrasi, üst kademedeki anlaşmazlıklar, iletişim sorunları, yanlış anlamlar gibi Allison 1962’deki Küba Füze Krizi’nde ABD hükümetinin bir rasyonel aktör olarak karar vermesini ve bu kararı süratle uygulamasını sınırlayan bürokratik ve askeri engellerin varlığından bahseder. Dolayısıyla, Allison sayesinde problemi oyun teorisi marifetiyle çocuksu bir saflıkla çözemeyeceğimizi, gerçekte durumun çok daha karmaşık ve ayrıntılarla dolu olduğunu öğreniriz.

Başkan Kennedy ve Johnson dönemlerinin tartışmalı Savunma Bakanı Robert S. McNamara bir ölçüde günah çıkarttığı, Errol Morris’in kendisini konu alan belgeseli *The Fog of War*’da (2003) savaşın aslında ne kadar karmaşık bir olgu olduğunu ve insan aklının savaşı tüm değişkenleriyle kavrayabilmesinin imkânsızlığını anlatır.⁵ McNamara “bazen yanlış görürüz veya hikâyenin yarısını görürüz... inanmak istediklerimizi görürüz” der. *The Fog of War* belgeseli McNamara’nın ABD dış politikasında sorumluluğu ve rolü olmadığını göstermez. Aksine o yıllardaki diğer siyasi ve askeri aktörler gibi McNamara da oluşmasına katkıda bulunduğu süreçlerden ve politikardan sorumludur. Fakat *The Fog of War*’da rasyonalitenin (belki ancak) ideal bir durum olabildiğini, karar-verme süreçlerini etkileyen yüzlerce faktör bulunduğunu, yanlış algılamalar silsilesinin nelere yol açabildiğini ve insani hatalara her zaman yer olduğunu bir kez daha görürüz. Dolayısıyla, iç-yapısı ve çalışma biçimi üç aşağı beş yukarı belli olan “basit” bir dünyaya kusursuz bir plan aracılığıyla ve süper güçleri sayesinde hükmeden bir gruptan ziyade, neredeyse kaotik bir dünyaya, “modern bir aklın” reberliğinde şekil vermeye çalışan ve kişisel, siyasi, tarihsel, ekonomik ve hatta kültürel etkilerden kaçamayan, hata yapmaya müsait karmaşık bir yapıyla karşı karşıya kaldığımız söylenebilir.⁶

Rasyonel bir aktörün objektif çıkarları doğrultusunda davrandığı, harekete geçtiği ve politika ürettiği varsayılır. Fakat rasyonel aktör kadar objektif çıkar kavramı da son derece problemlidir. Toplumdan, insanlardan, kişilerden, çeşitli sınıf veya kesimlerden ve belki de en başta belli bir dünya görüşünden bağımsız, objektif bir

çıkar (peşinde koşan rasyonel aktörleri bir kenara bırakalım) ne kadar mümkündür, mümkün olabilir? Objektifliğin kriteri nedir? Aslında çıkar meselesi “toplum için iyi olan nedir ve bunu kim tayin eder” sorusuyla yakından alakalıdır. Komplo teorileri demokratik bir tahayyülden uzak bir noktada durduklarından her şeyin bir grup elitin insiyatifinde olduğu savını peşinen, sorgusuz-sualsiz kabul ederler. Uluslararası ilişkiler analizleri çoğu zaman çıkarlardan söz ettiklerinde, devletlerin yaptıklarından değil, yapması gerekenlerden bahsederler ve gerçekte karşılaştırılabilecek bir “idealtip” tanımından yola çıkarak “bilimsel” bir düzlem içinde kalmayı başarırlar. Komplo teorileri ise “gereken” ile “olan” arasındaki sınırı çizemezler. Varsayılmış objektif çıkarlar üzerinden komployu hikâyeleştirirler. *Cui bono* sorusu bu eğilimin kendini ifade ediş tarzıdır. Bu çerçevede dünya meseleleri var olduğu varsayılan “ideal” bir “mantık” silsilesi üzerinden çözülebilir, anlaşılabilir:

11 Eylül olayının perde arkasında Amerikan derin devleti mi var? ... Söylendiği gibi ABD ve İngiltere Irak'ta batağa mı saplandı yoksa bu da başka bir planın aşaması mı? İsrail tüm bu karmaşadan nasıl bir sonuçla çıkmak istiyor? Dünya bir tarafta, ABD ve Avrupa Birliği; diğer tarafta, Rusya ve Çin diye bloklara mı ayrılıyor? Türkiye'nin yeni Ortadoğu haritası ve yeni dünya düzeninde yeri neresi? Aklınızı kurcalayan tüm bu sorulara, sıra dışı bir akıl yürütme ve kusursuz bir mantıkla ünlü stratejist Mahir Kaynak cevap veriyor (Kaynak, 2006: 153).

Komplo zihniyeti ayrıca (son derece problemlili olduğunu gördüğümüz) rasyonel aktör modelini dini/kutsal bir söylem içinde kullanarak bize sunabilir. Neticede çıkarları için her şeyi göze alan ve bu uğurda en iyisini yapmaya muktedir, şeytani bir tasarımla karşı karşıyayızdır. Karşı taraf sadece akılcı değil, aynı zamanda kötüdür ve düşmandır. Yapılabilecek en iyi şey, aynı akılcılıkla, yani aynı kurnazlık, bazen çabukluk ve belki de “kirli” yöntemlerle düşmana karşılık verebilmektir. Böyle durumlarda öyle fazla düşünmenin, bilimsel analizler yapmanın, demokratik yöntemlerle filan süreci yavaşlatmanın pek bir anlamı yoktur. Bunların eninde sonunda kimin işine yarayacağı bellidir.

7

11 Eylül komplosuna dönecek olursak, kim bilir belki olaydan bir hafta ya da bir ay ya da bir yıl önce kulelerden birinde çalışan bir Arap şirketi ya da işadamları da kuleyi terk etmiştir. Sevinen insanlar geçerli bir kriterse, sevinen beş Arap bulmak da sorun olmayacaktır. Aynı formülü belki İngilizler içinde çalıştırabiliriz, Ruslar ya da Çinliler için de. Bu tarz bir komplo mantığıyla, 11 Eylül'ün herhangi bir ülkenin çıkarına hizmet ettiği "kanıtlanabilir".

8

Shalom ve Albert'a göre (2002) komplo zihniyeti iddiayı yanlışlayacak aksi bir kanıtı "uydurulmuş" olarak niteleme eğimi gösterir. Bulunan bu aksi kanıtın doğru olduğuna dair başka bir kanıt bulunursa, o da "uydurulmuştur".

Dolayısıyla, "bilimsel" ve "akılcı" bir yolu takip ederek *cui bono* sorusunu sormak bazen yaklaşmakta olan bir "akıl tutulmasının" da habercisi olabilir. İşin içinde şeytani bir grubun, kişinin, düşmanın var olması komplo teorilerine siyasi anlamda da toplumsal bir hareket alanı sağlayabilir. Düşman algısı içinde olan herkes bir cadı avının, günah keçisi arayışının nesnesi hâline gelebilir. Bu süreç tehlikelidir ve *cui bono* nun her zaman pek de "samimi" bir sâikle sorulmadığı izlenimini doğurur. Zira *cui bono*, zaten hâlihazırda belli bir komplo kurgusu içinde mimlenmiş düşmanı bir "cevap" olarak sunma işlevi görür. Yani sorunun cevabı merak edilmekte, zaten bilinmektedir. Aslında "objektif" ve "çıkarcı" kavramları bu kadar problemliyken, spekülâtif cevaplar her zaman bu boşluğu doldurabilir. Bu şartlar altında pekâlâ "objektiflik" maskesi altında herhangi bir hadisenin herhangi bir aktörün çıkarına olduğu bir miktar demagoji, bir miktar varsayım ve bir miktar tarih bilgisiyile "kanıtlanabilir". *Cui bono* da bize yardımcı olur hiç şüphesiz ve bu anlamda soru değil, aslında bir cevaptır ya da istediğimiz cevabı vermemizi sağlayan bir akıl oyununun parçasıdır.⁷

Cui bono ilginç bir şekilde komplo teorilerinin sıkıntıya düştüğü dönemlerde bir nevi can simidi olarak da kullanılabilir. Bu sayede yaşanan gelişmelere karşı komplo zihniyetinin bir direnişi olarak bir meta-kurgu da geliştirebilir. Örneğin bir hadisede suçluların yakalanıp olayların örgüsünün hiç de komplo teorisinin varsaydığı şekilde gelişmediği kanıtlanmış olsa bile "peki bütün bunlar kimin çıkarına" sorusuyla komplo mantığı her şeyi içine çekerek bir kara delik gibi varlığını devam ettirme potansiyeli taşır. Dolayısıyla komplocu bir ruh hâliyle bir kere işe başladıktan sonra kısır döngüden kurtulmak pek kolay değildir.⁸

Komplo Teorileri ve Sıradan Faşizm

Komplo teorileri tarihine baktığımızda genel olarak komplo zihniyetinin büyük toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlere bir direnç mekanizması olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Gerçekten de Fransız Devrimi'ne ve onun bazı "ilerici" kazanımlarına karşı

Avrupa'daki muhafazâkar, baskıcı rejimlerin ortaya çıkan komplu rivayetlerine katkısı göz ardı edilemez (Hepkon, 2007: 10, 40; Castillon, 2007: 75-187, 367). McCharty döneminde farklı düşünöner komünist olmakla suçlanmışlardır. İttihat ve Terakki ve Mustafa Kemal zaman zaman komplu teorisyenlerinin hedefi olurlar. Türkiye'deki demokratikleşme çabaları “yabancı güçlerin komplosu” olarak nitelendirilir sık sık. Keza Ukrayna ve diğör eski Sovyet Bloğ'u'na dâhil ölkelerdeki gelişmeler de “Soros komplosunun parçası” olarak görölmüşür. Komplu teorisinin ortaya çıktığı psiko-politik düzlem genellikle muhafazakâr tınılar taşıyan, statükoya paranoaya varacak ve değışimden korkacak kadar bağılı bir pozisyona işaret eder. Fakat bundan daha fazlası vardır. Basit anlamıyla muhafazakârlığın ötesinde komplu teorilerine gösterilen ilgi ve belki “sadakat”, aşırı-milliyetçi ve faşizme kayan bir hâlet-i ruhiye ile birçok bakımlardan örtüşür.

Aslında komplu teorilerinin ardında yatan gizem, bağılı olunan söylemin pek de değışmeyen bir parçasıdır. En yaygın olan, “klasik” diyebileceğimiz komplu kurgusuna göre, dünyayı yöneten yapı bir piramite benzetilir. Ayrıcalıklı bir grup vardır ve piramidin tepesine çıkıldıkça daha ufak ve güçlü gruplar belirir. Ta ki, o tepedeki son taşın bulunduğö en yüksek noktaya gelene kadar. Oradaki “seyreden göz” çoğö zaman gizeme dayalı komplu anlatım tekniğinin önemli bir parçası olarak yerinde durur, ne ya da kim olduğö pek telaffuz edilmez. Telaffuz etmemek, tam telaffuz edecekmiş gibi yapıp suskun kalmak, komplu ifade biçiminin bir parçasıdır.⁹ Buna karşın bazen nihai düşmanın varlığı uzun ve özellikle dini (Hristiyan) söylemlerde açıkça deşifre edilir: ezeli-ebedi kötölüğün simgesi Lucifer, yani Şeytan.¹⁰ Fakat yine de gayet yaygın olan tarz gizemi saklı tutmak ve vurguyu, telaffuz “etmeyerek” yapmaktır.

Gizem bir yana, aslen eski, bilindik bir hikâyenin, efsanelerle, geleneksel anlatılar ve masallarla örölmüş ön yargıların tekrar ısıtılıp sofraya sürölmesi söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında komplu teorileri basit ve tek-yönlüdür, ortak bir form ve kurgusal yapıya sahiptir ve aslında bir hayli sıradandır:

9

Komplu kitaplarında kullanılan bu ifade tekniğini, yani telaffuz edecekmiş gibi yapmak, telaffuz etmemek, başka bir konuya geçmek, “geçelim” diyerek cümleyi bağlamak, sessiz kalmak gibi yöntemlerden bazılarını mesela Türkiye'de *Efendi* adlı kitapta görebiliriz (Yalçın, 2004).

10

Castillon'a göre komplu teorileri şeytanın olmadığı ölkelerde görölmüyorlar. “Kötölüğün bir irade ürünü olduğunun, bu dünyada yapılanların ölümün ötesinde ödüllendirileceğinin ya da cezalandırılacağıının düşünöldüğü, tabii bunun sonucu olarak şeytanın var olduğö ölkelerde ortaya çıkıyorlar” (371).

Zamanında harekete geçmiş olan heyecan ve inançlara tekrar canlılık verilir. Bunlar herkesin bilinçliliği üzerinde gizemli bir çekim ve karşı konulmaz bir itki icra ederler. Sanat, efsaneler ve halk dili bu tür öğelerden öyle çok içerir ki, onların önceki tüm etkililiklerini vermek için çok az şey gereklidir. Bu, “komplolar”ın zaman içindeki umutsuz monotonluğunu ve bütün dünyanın aynı arkaik derinliklerden geçip geldiği gerçeğini açıklar (Moskovici, 1996: 13).

Komplolar bazen eski efsanelere ait imgelere dayanarak bir topluluğu “yabancılara” ya da “düşmana” karşı harekete geçirmeyi amaçlar. Yahudiler hakkındaki yüzyıllardır devam eden efsaneler 20. yüzyıl başlarında Avrupa’da komplo teorilerine dönüşmüş ve gelmekte olan felakete büyük katkı sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Amerika’da komplo zihniyeti McCharty döneminin cadı avına hizmet etmiş, Stalin’in SSCB’sinde de totaliter rejimin manipülasyon aracı olarak kullanılmıştır. Bugün dünyada, özellikle Amerika’da işin bilim-kurgusal tarafını öne çıkartan, nispeten “zararsız” UFO ve NASA komploları revaçtadır. Buna karşın Neo-Naziilerin katkısıyla Hitler dönemi hakkındaki soykırım komplolarının ve eski Yahudi efsanelerinin yeniden piyasaya sürülmesi ve destekçi bulması önemlidir. Komplo teorileri dünyada ve Türkiye’de hâlâ belli oranda bir popüleriteye sahiptir. Ortodoks Papaz Sergey Nilus’un 1905 yılında yayımlanan kitabı *Siyon Protokoller*’nin sahte olduğu artık biliniyor. *Protokoller*’in sahte olduğu, yüzyıllar boyunca dünyayı yönetmeye devam eden bir Siyon kliği tarafından yazılmadığı, ilk defa 1920’de Lucien Wolf tarafından tespit edilmesine rağmen, kitap etkisini yitirmedi ve Hitler’e ilham verdi (Hür, 2005). Kitabın sahteliği, cümle kalıplarının nereden çalınıp değiştirildiği bile ortaya çıkmış ve günümüze gelene kadar bütün bunlar defalarca yazılıp çizilmiş olmasına rağmen, *Protokoller* hâlâ Batı’da aşırı sağcı grupların başucu kaynağı durumunda. Bununla kalmayıp Mısır, Suriye ve İran gibi Ortadoğu ülkelerinde popülerliğini koruyor. Türkiye’de de yakın zamanda Hitler’in *Kavgam*’i ile birlikte çok-satanlar listesine girmeyi başarmıştı.

Peki, ama zaman zaman entelektüel çevrelerde bile etkili olabilen komplo teorilerinin çekiciliği nereden geliyor? (Hanioglu, 2006: 2). Bu soruya kesin bir cevap vermek zor. Chomsky’e göre

komplu teorileri bir kişi veya grubun gizli iktidarı ile ilgilidir. Bu anlamda komplu zihniyeti ile harekete geçirilen yöntem, yapısal ya da kurumsal analizlerle taban tabana zıttır (Chomsky, 1995; Rai, 1995: 42). Dolayısıyla komplu mantığı tüm problemlerin sanki “Wall Street'deki binaların mahzenlerinden birinde gizlice burbon içen bir grup beyaz adamın yakalanmasıyla çözülebileceğine işaret eder” (Berlet, 2004: 7). Ama belki komplu zihniyeti ile faşizm arasındaki muhtemel paralellikler bize bir ipucu verebilir. Aslında faşizm üzerinde etkili olan reaksiyoner duygusallık, güdüleri harekete geçiren hınç kültürü ve bir anda ortaya çıkan linç eğilimi, komplocu bir hâlet-i ruhiyenin çok da uzak durmadığı bir mecraya aittir. Karmaşık toplumsal ve siyasal hadiseleri komplu teorilerine başvurarak, mevcut n yargıları ve efsaneleri de destekleyerek basit olarak aıklayıvermek aynı zamanda faşizmin düşman yaratma ihtiyacına da cevap verir. Düşman bu sayede ilk önce kuklalıkla suçlanabilir ve kısa sürede şeytanlaştırılarak kendisine doğaüstü gler vehmedilir ve insanlıktan çıkarılır (Moskovici, 1996: 12). Bu noktada aslında komplu zihniyeti ve faşizmin paralellik arz etmesinde psikolojik boyutun rolünü göz ardı etmemek gerekir. Castillon, inanların ruh hâllerine vurgu yapar:

Komplolara inanmak dolu dolu ve heyecanlı bir yaşam sürme-yi garantiler, bu yaşamda her bir gün kavga günüdür ve her an tarihi bir andır; fakat heyecanlı da olsa rahatsızlık verici bir yaşamdır bu. İnananlar, kötünün avantajlı ve kazanmakta olduğunu bilirler (329).

Komplu zihniyetinin komploya maruz kalanı (kendisi de dâhil) kurbanlaştıran ve düşman yaratan özelliği ve ajitasyon üzerinden güdüleri yücelterek harekete geçirme potansiyeli bizi faşizmin karanlık sularına götürür (Bora, 2007). Burada korkuyla beslenme, hedef bulma, gösterme ve rahatlama söz konusudur. atlık seslere, farklı olana karşı korku, reaksiyoner bir tepkiyi beraberinde getirir. Moskovici bunu güzel tasvir eder:

Bir tabuyu çiğnemek, bir anlaşmayı bozmaktan veya uzlaşma ittifakından sapmaktan her zaman daha ciddi bir şeydir. Kişi-yi sadece zorluklara ve yaptırımlara maruz bırakmakla kalmaz, yakın ilişkide oldukları arasında bile kendisine yönelik

11

Linç kültürünün son yıllarda Türkiye'deki tezahürü hakkında bakınız Belge (2006: 1-6). Ayrıca milliyetçilik ve komplocu bakış açısının popüler kültür metinlerine etkisi hakkında bakınız Işık (2006).

12

Bu bağlamda Türkiye'de zaman zaman çok-satan listesine giren zenofobik eğilimli kitaplarda bir artış var gibi gözükmektedir. Bakınız Fırat (2007), Kavcar (2007), Küçük (2006), Sevinç (2007), Yiğenoğlu (2007).

kontrol edilemez heyecanlar ve genel bir düşmanlık duygusu uyandırır. Bu tür bir eylem, kendisiyle tamamen orantısız bir tepkiye yol açar; sanki coşkulu bir hayran kitlesinin ortasında bir aktörü yuhalamıştır (7).

Son yıllarda milliyetçilikle yükselen bu hâlet-i ruhiyenin izlerini Türkiye'de görebiliriz. Tanıl Bora'ya göre (2007) bu hâlet-i ruhiye kendini "hıyanet suçlamaları", "fikri mücadelenin derhal İstiklal Savaşı'na atıflarla kanlı imgelere boyanması", "anlatılmak istenen lafa bakmadan, mahsurlu sayılan bir kelime geçtiği anda vaveylayı koparan ve her lafı bir şeylere sadakat yükümlülüğü talep ederek yarıda kesen hamasi tavrı" ile belli ediyor.¹¹ Neticede güdülerine göre hareket eden ve aklıselimden uzaklaşan insan şiddete daha yatkın hâle geliyor.

"İsim vermek", "liste yayımlamak", "afişe etmek", "tüm çıplaklığıyla ortaya sermek", "belgelerle açıklamak", bir hedef gösterme ve linç faaliyetine kapı aralamak anlamına gelebilir.¹² Bu noktada faşizm ile kurulan yakınlık kendini daha belirgin olarak göstermeye başlar. *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler: Son Bilderberg 2007-İstanbul Yorumları ve Listeleriyle Birlikte* (Sayın, 2007) adlı kitapla isim vererek başlayan kampanyanın "sansasyonel" bir boyutu vardır, "Türkiye'de ilk kez bir giz perdesi aralanmaktadır":

[Kitap] dünyayı yöneten gizli örgütleri oluşturan mafyalaşmış büyük sermayenin elebaşlarını konumlarıyla birlikte ortaya koyuyor. Kitapta ayrıca *CFR, Trilateral, Bilderberg* üyesi 5000 kişinin ve *Türk Bilderberg* üyelerinin isim listesi yer almaktadır (Bilbilik, 2002: 273).

Söylemsel olarak "gizlilik" ve "güç" kavramları beraber ele alınırlar ve gizli örgütlere bu noktada olduklarının çok ötesinde bir güç vehmedilir. "Şeffaflık", "demokrasi" ve "kişisel hak ve özgürlükler" gibi kavramlar "manipülasyon aracı" olmaktan kurtulamazlar. Bu değerlere bağlılık duyanlar da en iyi ihtimalle "saf" olarak değerlendirilebilir. Dünya tarihi bu anlamda büyük güçlerin gizli örgütler aracılığıyla gerçekleştirdiği mücadelelerin toplamıdır. Dolayısıyla direniş de yine ancak gizli örgütler üzerinden olabilir. Masonların ve Yahudilerin beyaz Hristiyanlara karşı komplo kur-

duğuna inanan çeşitli ırkçı, Neo-Nazi gruplar eleştirdikleri ezoterik yapıyı kendileri kurmuşlardır. Bir nevi şövalyelik ritüeli ve kutsallık miti üzerinden kurgulanan *Ku Klux Klan* örgütü bunun en iyi örneğidir.¹³ Bu minvalde Türklerin de kendilerine karşı kurulmuş büyük komploya karşı gizli teşkilatlar aracılığıyla mücadele etmesi “doğanın” gereğidir. Sayın'a göre “Türklerde ve Müslümanlarda gizli bir örgüt benzeri yapı olarak Ahilik ve Bektaşilik” üzerinden Teşkilat-ı Mahsusa'ya uzanan çizgi, ana direniş damarıdır (255). Amerikan, İngiliz, Rus, Alman ve İsrail derin devletleri mevcutken Türkiye gibi bir ülke kendini bu küresel saldırıdan nasıl koruyabilir? Direniş üzerine bugünün Türkiye için çıkartabileceğimiz sonuç “Türkiye'nin bu coğrafyada yaşayabilmek için çok güçlü, ulusalcı ve Türkçü bir derin devlet inşa etmesi” gereğidir, “aksi takdirde ulus-devlet çökecektir” (482).

Umberto Eco, *The New York Review of Books*'da yayımlanan “Kök-Faşizm” (*Ur-Fascism*) adlı makalesinde faşizmi aslında çok da tutarlı olmayan, oradan buradan kaptığı motifler ve fikirlerle senkrektik bir bütünlük yaratmaya çalışan bir totaliterlik olarak tanımlar (1995: 3-4). Dolayısıyla, duruma göre pozisyon alan ve çelişkileri içselleştirmiş bir akımla karşı karşıyayızdır. Senkrektik özellikler göstermesi ve tarihsel ve sosyal bağlam içinde belli bir esnekliğe sahip olması komplo teorilerinin de önemli bir özelliğidir. *Siyon Protokolleri*'ni Neo-Naziler de, köktendinci İslamcılar da, kendine “ilerici” ya da “solcu” diyen bazı gruplar da, Amerika'daki fanatik Hristiyan tarikatlar da pekâlâ benimseyip kullanabilir. Bu anlamda komplo zihniyeti ideoloji, siyasi pozisyon, din, ülke, kültür tanımaz. Herkes bir yerinden tutabilir, dolayısıyla herkesin kendine göre bir şey bulup komployu canlandırma, canlı tutma şansı vardır.

Analitik derinlikten uzak olmak, senkrektik düşünce tarzıyla beraber var olduğunda faşizmle akrabalık daha bir belirginleşir. Düşman arayışı paranoyak bir ruh hâliyle birleşince son derece “absürd” ittifaklar ortaya çıkar. Düşman Lucifer imgesinde olduğu gibi sinsidir, her yere sızmış olabilir ve tabii mutlak kötülüğü temsil eder. Her yerden çıkabiliyor olması ihtimali, akıldan çok duygulara ve güdülere hitap ettiğine işaret eder. Dolayısıyla çok temel ve

13

Umberto Eco'nun eseri *Foucault Sarkacı*'nda inanyormuş gibi yapmakla, gerçekten inanmak arasındaki ince çizgiye vurgu yapılır. “[Casuslar] düşmanın gizli servislerine sızarlar, onun gibi düşünmeye alışır; sağ kalırlarsa bunu başardıkları içindir. Bir süre sonra karşı tarafa geçerler; artık onlardan olmuşlardır çünkü” (1992: 451).

14

Çeşitli şekillere
bürünebilen karşıtlıklar
silsilesi çoğu zaman
tahmin edilemeyen,
şaşırtan, düşünülmeyen
formlarda tezahür eder.
Örneğin "Hristiyan
inancına karşı okült
kökleri olan dünya
sosyalist diktatörlüğü"
(Pipes, 1997: 10-14).

belirgin ayrımları yapmak zahmeti bile gösterilmeyebilir. Mesela, çoğu zaman Sabetaycılıktan söz ederken Yahudilik ile aynı şey olmadığı, zaman zaman çelişen ve çatışabilen tarafları bulunduğu göz ardı edilir. Bazen Amerika'daki Hristiyanlar Türkiye'deki İslamcılarla aynı kampta yer almakla kalmazlar, aslında aynı "düşmanın" unsurlarıdır (Özakıncı, 2007). Bu bağlamda komplo teorileri "uyuşturucu ile mücadele edenlerin uyuşturucu tacirlerine, Yahudilerin Nazilere, anti-semitizmin Yahudileri kendi kendilerinden korumaya yarayan ahlaki bir gerekliliğe" (Pipes, 1997: 10-14) kolaylıkla dönüştürüldüğü rüya âlemini andıran gerçeküstü bir arka plana sahiptir.¹⁴ Tayyip Erdoğan'ın "İslamcılığı", onun Yahudi soyundan geldiği iddiası ile sorunsuz bir şekilde bağdaştırılabilir (Poyraz, 2007). Kürt probleminin PKK ile beraber Ermeniler ve Büyük İsrail Devleti peşindeki Yahudilerin eseri olduğu öne sürülebilir (Özoğlu, 2006). Nazi döneminde ise, kapitalizm ile sosyalizmin aslında aynı kapiya çıktığı, pek de farklı olmadıkları, ikisinin de arkasındaki gücün Yahudiler olduğu teması ısrarla işleniyordu (Hepkon, 2007: 123). Dolayısıyla yerine göre düşman yaratma saiki komplo zihniyetinin faşizme eklenmesini sağlar. Nazi dönemi Almanyası'nın siyaset kuramcılarında Schmitt'e göre siyasi birlik gerçek bir düşmanın var olduğu varsayımıyla beslenir (McDonald, 1968: 523).

Eco bu çelişkili çerçeveye rağmen kök-faşizm adını verdiği faşizmin bazı değişmez özelliklerini vurgular. Listedeki çoğu özellik komplo teorilerinin arka planını oluşturan yapıyla benzeşmektedir. Farklı olandan korkma, analitik ve eleştirel düşünceden uzak durma (bu anlamda entelektüel düşmanlığı), kişisel ve toplumsal tatminsizliklerden beslenme, düşmanların gücünü vurgulama, aşağılanmış hissetme ve diğerleri. Bu açıdan "komplo teorileri eşittir faşizm" demek mümkün olmasa da, yukarıdaki ortak özellikler, komplo zihniyetiyle düşünen bir insanın faşist bir ruh hâline yakın belirtiler göstermeye çok müsait olduğunu bize işaret ediyor. Bu noktada psiko-sosyal faktörlerin devreye girdiği söylenebilir. Reich, küçük adamı *homo normalis*in dışına çıkamamakla, "ırk, sınıf, ulus gibi aptallıklara" takılıp kalmakla itham eder (2007: 106). Zira "küçük adam hastadır" ve "kendinden kaçmaktadır" (27). Aslında

bu anlamda kimlik, “boşluğun” ya da “hiçliğin” tahayyülüyle kolektif “travma”, “unutkanlık” ve “inkâr” gibi psişik mekanizmaların yardımıyla oluşturulur (Yörük, 2002: 309-310). Dolayısıyla, toplumsal kriz anlarında yaşanan kitlesel akıl tutulmaları ve güdülerle birlikte paranoyaların öne çıkması faşizmin siyasi veçhesinin “sokağı harekete geçirme” isteğiyle örtüşmektedir. Bu anlamda faşizm, bir “savaş hükümeti” yaratarak ona yaslanma ve daimi bir seferberlik ruh hâli sağlayarak toplumu harekete geçirme itkisi taşır (Sabine ve Thorson, 1973: 808). Bunu yaparken komplu teorilerinin işleyiş mekanizmasını andıran bir şekilde, faşizm bütün problemlerin ve korkuların kaynağını tek bir merkezde toplamayı amaçlar. Zizek'e göre bu süreç Nazi Almanyası'nda örneğin, ekonomik kriz, “ahlaki çöküntü” veya savaşta kaybetmiş olmak gibi problemlerin birleştirilmesi ve sabit bir anlam noktası üzerine yönlendirilmesiyle sağlanır: Yahudiler (114-115).

Bir siyasi ideoloji olarak faşizmle doğrudan dirsek teması da söz konusudur. Nazi rejiminin önemli siyasi mekanizmalarından biri hiç şüphesiz dönemin propaganda bakanlığıydı. Naziler (kendileri komplolara inanmakla beraber) komplu zihniyetinin manipülatif doğasını çok önceden keşfetmişlerdi. Uzun süre propaganda bakanlığı yapmış Joseph Goebbels 1928'deki bir konuşmasında “propaganda için önemli olan başarıdır... propagandanın 'hoş' ya da 'teorik açıdan doğru' olması gerekmez” demiştir (1999: 7). Basitliğe, her konuyu tek bir noktaya çekmeye ve belli kalıpları usanmadan tekrar etmenin faydalarına vurgu yapmıştır. Mussolini döneminin ideologlarından Alfredo Rocco'nun toplumu tasvir ederken yaptığı, Spencer'in sosyal darwinizmini çağrıştıran biyolojik analogiler hayli popülerdi (McDonald, 1968: 523). Faşizmin yararlandığı demagoji odaklı propaganda tarzının önemli bir ögesi de “halk kurgusu”dur (Eco, 1995). Halk adına konuşmak veya halkın “konuşturulması” bilinen bir yöntemdir. Halk bir yandan dillendirilirken, öbür yandan siyasetçilere ve siyasi olana güvensizlik hissi had safhadadır.¹⁵ Komplu üzerinden düşünen bir kitle yaratılmak istenmektedir. Fakat propoganda araçlarının etkin kullanımına inanan Nazi ideologlarının kendileri de hiç şüphesiz komplu teorilerinin “aurasından” etkilenmişlerdir.

15

Eco'ya göre nerede parlamentonun sınırlanması ve siyasetçilere olan güvensizlik gündemdeyse, orada kök-faşizmin kokusu hissedilir (1995).

Faşizan bir dünya görüşüyle örtüşen bir diğer özellik, komplo teorilerinin son derece "ilkel" ve içinde belli bir "öz" anlayışı barındıran kategoriler üzerinden çalışma eğilimi göstermesidir. "Millet", "etnisite", "din", "ırk" ve hatta bazen "dil" gibi kategoriler hiç sorgulanmadan, ilkselci (*primordialist*) bir bakış açısıyla ezelden beri değişmeden var olmuş gibi algılanırlar; "Türk ırkının kökenlerini araştıran Atatürk hangi gizli sonuçlara ulaşmıştır?" (Kuzu, 2006: 204). Özden sapma yaygınlıkla kullanılan bir temadır. "Karışma", "içeri sızma" ve "kabuk değiştirme" gibi kalıplar son derece tehlikeli bir süreç, değişime ve öz-benlikten kopuşa işaret eder. Bu kopuş, homojenliğin ve saflığın yitirilişi eşliğinde, bazen mesela "devşirmelikle", bazen de farklılığın "ihanet" olarak sunulmasıyla ilişkilendirilir. Bununla beraber komplo teorilerinin dayandığı bazen muazzam seviyelere ulaşan anakronizm epistemolojik bir boşluğun habercisi gibidir. Olayları ve olguları kendi bağlamları dışında değerlendirmek hikâyenin kolaylıkla, zahmetsizce ortaya çıkartılmasına katkıda bulunur:

Osmanlı devlet düzeninde devşirmelerin özel bir yeri olmuştur... Zaman zaman devletin en üst makamlarına kadar (sadrızamlık) yükselmişler ve devleti yönetmişlerdir... Osmanlı döneminin bu zoraki devşirmelerinin yerini bugün gönüllü devşirmeler almıştır. Bu gönüllü devşirmeler de Osmanlı'ya ihanet eden zoraki devşirmeler gibi ülkelerine ihanet içindedirler. Yeni dünya düzeni adı altında egemen ülkelerin emperyalist emellerine hizmeti kendilerine şiar edinmişler ve ulusal politikalarımızı Amerika Birleşik Devletleri'ne endekslemiş ve ekonomimizi de IMF ve Dünya Bankası'na emanet etmişlerdir (Dikbaş, 2002: 405).

Kayıp Kıta Mu Atatürk için neden çok büyük önem arz ediyordu?... Atatürk mason localarını kapatan kararı imzalarken, kendi idam fermanını da imzaladığını biliyor muydu?... Atatürk'ü zehirleyerek öldüren katiller ve işbirlikçileri kimlerdi? (Kuzu, 2006: 204).

Daha önce belirtildiği gibi faşizm bir "daimi savaş", bir "seferberlik ruh hâli" yaratma peşindedir ve bu da komplo teorilerinin keskin, ilahi tonlar taşıyan kurgusal yapısıyla, büyük oyunun bir ölüm-kalım meselesi olması ile ilintilidir. "Ötekileştirme" mekaniz-

ması düşmanın gücünü abartır ve fakat bu duygusal dışavurum şiddet eğilimleri göstermeye başladığında kendine güven seviyeleri tavana vurur. Bu git-gellerle dolu ruh hâli düşmanın bazen çok güçlü, bazen de çok zayıf görünmesini sağlar. Eco'ya göre faşist iktidarlar savaş kaybetmeye mahkûmdur, çünkü düşmanın gücünü objektif olarak değerlendirme kabiliyetine sahip değillerdir (1995: 7). *Protocols of Zion* filminin yönetmeni Marc Levin (2004), *Siyon Protokolleri*'ni ilk okuduğunda kitabın tarihten gelen ön yargılarla örölmüş Yahudi imgerleriyle (kemirgen, solucan, böcek, sürüngen) yazılmadığını düşündüğünü, yani kitabın kurgulanmış düşmanı aşığı-insan (*sub-human*) olarak değil, aksine üstün-insan (*super-human*) olarak gösterdiğini söyler. Fakat burada karşı tarafın insanlıktan çıkarılması işin "püf" noktasıdır. Aslında keskin bir "biz" ve "onlar" ayırımına dayanan aşırı-milliyetçi düşünce biçimi faşizmle dirsek teması içindedir ve beslediği paranoyak ruh hâli yukarıda da belirtildiği gibi, düşmanı *sub-human* ile *super-human* arasında gidip gelerek algılar.

Arendt, totaliter toplumun görünürdeki hissizliğinin ardında sağduyunun (*common sense*) ötesinde bir süperduygu (*super sense*) yattığını söyler (138). Ancak bu şekilde tarihin anahtarı bulunabilir, evrenin sınırları aralanabilir. Bu totaliter iddialar ciddiye alınmadıkları sürece sorun teşkil etmezler. Fakat birinci önerme kabul edildiğinde der Arendt, paranoyak bir sistemin meşrulaştırılmasına benzer bir şekilde size mantıklı ve kendi içinde tutarlı bir zemin sunarlar (138). Chomsky'e göre (1995) komplu zihniyetine karşı kullanılacak en önemli metod kurumsal analiz yapabilmek, modern, kapitalist kurumların (şirket, devlet, medya organları vs.) çalışma mekanizmalarını ve birbirleriyle olan ilişkiler ağını çözebilmek, anlayabilmektir. Bu aynı zamanda problemin kişiler veya çok ufak ölçekli gruplarla değil kurumların yapısıyla ilgili olduğunu anlamak demektir. Fakat bunun yanında özellikle "ulusal kriz" zamanlarında "farklı olandan korkma", "linç kültürü", "tarihsel önyargıların tekrar ısıtılması" ve "azınlık düşmanlığı" gibi faşizme kayan özellikler ortaya çıktığında "çatlak" sesler pek duyulmaz, duyulmadan bastırılır.

Kompo Literatürüne *New Age* Katkısı

Bazı kompo teorileri faşizan eğilimler taşımayabilir. *UFO*'lardan *NASA*'ya, yemek endüstrisinden küresel ısınma ve iklim değişikliğine birçok konuda, özellikle Kuzey Amerika'da başlayan yeni spiritüel akımlardan da alınan ilhamla, kompo teorileri ortaya çıkmaktadır ve bunlar dünyadaki çeşitli popüler kültürlerin renkli bir malzemesi hâline gelmişlerdir. Kompo mantığı çerçevesinde üretilen çeşitli kitaplar ve filmler belli bir estetiğe ve bir "haz" ihtiyacına da cevap vermektedir. *Da Vinci Şifresi*'nden, *Tapınak Şövalyeleri* ve *İlluminati* hakkındaki sayısız kitaba, *Matrix*'den *V for Vendetta*'ya pek çok eser aslında var olan dünyanın, ya da bilinenin sahteliğinden yola çıkarak gizli bir gerçekliği, bilinmesi gereken kutsal bir hakikati su yüzüne çıkartma üzerine kurgulanmıştır.

Batı'da *New Age* temalı kitaplar, filmler, seminerler ve gruplar son 20 yıldır yaygınlaşmıştır. Bu popülerlik neticesinde ortak *New Age* motifleri kompo teorilerine de sirayet etmiş görünmektedir. Aslında *New Age* denilen şeyin kendisi de (tıpkı faşizm ve kompo teorileri gibi) son derece senkretik bir yapıdan beslenmektedir. California'daki çeşitli yoga seanslarından, yerkürenin yaşayan bir Tanrıça olduğunu söyleyen *Gaia* teorisine, kişisel kendini aşma tekniklerinden, (yeniden popülerleşen) Sufi anlayışa, insanın her şeye muktedir olduğunu iddia eden bir insan-tanrı anlayışından, Budizm, ayurvedadan aromaterapiye, astroloji kitaplarına ve hatta belki alternatif tıbbı kadar birçok şey *New Age*'in kapsayıcı (*catch-all*) ve eklektik anlamı içinde bir yer bulmaktadır. Birbiriyle pek de alakası olmayan felsefeleri, gelenekleri, bağlamları ve kültürel motifleri sorunsuz bir biçimde toplayan (postmodern) bir kolajdır; *New Age*, dolayısıyla gayet bireysel bir saikle herkes kendi *New Age*'ini yaratabilir. Bu anlamda *New Age* belki de kişiye göre özelleştirilebilen (*customizable*) ürünlerin sunulduğu bir tüketim kategorisidir.

New Age motiflerin kompo kurgusunun içine yedirilmesi artık Türkiye'de de zaman zaman yapılmaktadır. Atatürk'ün "Kayıp Kıta Mu'ya karşı olan ilgisi" (Meydan, 2006) ve masonların buna karşı kurdukları kompo aynı filmin kareleri gibidir (Kuzu, 2006).

Kur'an üzerine yapılan "numerolojik" alışmalar dışında (elaklı, 2002; Gündoğdu, 2003) Kur'an ve UFO bağlantısı hakkında bir kitap mevcuttur (Yunak, 2004). Bunun dışında Atlantis ile "Türkölük" arasındaki ilişki de *New Age* unsurunun nasıl özölük (*essentialism*) ve ilksellik (*primordialism*) üzerinden Türkiye'deki tamdıık ulusalcı-milliyetçi hikâyeye eklenme potansiyeli taşıdığını gösteriyor:

Latin alfabesine geçiş Türkçe'nin öz alfabesine kavuşması mı demek? Türklerin anayurdu neresi? Orta Asya mı Atlantis mi? Türkçe bir Atlantis dili mi? Atlantis yoksa Anadolu mu?... Güneş Dil Teorisi'ne karşı tek bir bilimsel karşı çıkış olmamasına rağmen neden hep dalga geçilir? Güneş Dil Teorisi çalışmalarından niçin vazgeçildi? (Batmaz ve Batmaz, 2007: 353).

Ümit Sayın'ın *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler* kitabı neredeyse uluslararası komplu teorileri literatüründeki bütün motifleri içermektedir. Gizli örgütlerin tarihsel arka planı analiz edilerek, masonluk, *Kurukafa ve Kemikler Cemiyeti (Skull and Bones Society)*, Vatikan, *İlluminati*, Hasan Sabbah, satanizm, *Bilderberg*, *Trilateral Komisyon (Trilateral Comission)*, CFR (*Council on Foreign Relations*), *Siyon Protokolleri*, *Echelon* gibi komplu teorileri meraklılarının aşına olduğu unsurların bağlantısı ortaya konmuş, aynı komplu kurgusunun parçası olarak ele alınmışlardır. Bu aşınalığın dışında metin Türkiye'ye özgü güncellemeleri de kapsamaktadır: "Sabetaycılık", "İstanbul *Bilderberg* toplantısı", "sözde Ermeni soykırımı tasarıları", "Sorosçu vakıflar", "22 Temmuz 2007 seçimlerinde *Sun Microsystems*'in rolü" gibi. Bu potporinin kapsayıcılığından *New Age* unsurlar da nasibini alır. Atlantis ve Mu kıtalarının tarihsel gizemi ve önemi, bu uygarlıkların Türklerle olan ilişkisi ve Mustafa Kemal'in konuya olan ilgisine değinilmeden geçilmez (2007: 252-253).

Sinan Meydan'ın kitabı *Köken* (2008), bazıları *New Age* zeminine oturan ve birbirinden ilk bakışta bağımsız iddialar içerir. Buna göre "Türklerin tarih sahnesine çıkıp devlet kurmaları MÖ ikinci yüzyılda değil, çok daha eski bir zaman dilimindedir... Atatürk'ün de ifade ettiği gibi bu tarih belki 'en aşağı 7000 yıldır'¹⁶" (174). Türklerin Kızıldelililer ve Mayalar ile aynı kökenden geldiği ve Pasifik Okyanusu'nda bir yerlerde batık hâlde bırakılmış kayıp Mu medeniyeti ile bir ilgileri olduğu söylenir. Dahası Mayalar, Kızıldelililer,

Türkler, Mısırlılar, Sümerler ve Mu gibi eski, ileri uygarlıkların ortak bir kökene sahip oldukları tezi kitabın ana temalarından birini teşkil eder (445-447). Bu uygarlıkların son derece “ileri” teknolojik seviyeleri dünya-dışı varlıkların denkleme dâhil olmalarını sağlar (406). Ne var ki “Batı merkezli tarih hep yaptığı gibi” kendinden olmayan her ileri uygarlığı “barbar” göstermektedir (396). Buna karşın Atatürk, Mu Uygarlığı ile yakinen ilgilenmiş ve “Türk-İslam sentezcilerin ve Kemalizmi 'Marksizm' zanneden çevrelerin iddialarının aksine ölümüne kadar Güneş Dil Teorisi'nden ve Türk Tarih Tezi'nin ana hatlarından asla ayrılmamıştır” (443). Aynı metin içinde Sümerler, Mayalar, Türkler, Kızılderililer, uzaylılar, Atatürk, Türk Tarih Tezi, emperyalist Batı ve Türk-İslam sentezciler yer alır. Birbirinden hayli kopuk bu unsurları aynı havuzda toplamak ancak *New Age*, komplo teorileri ve faşizm gibi alanların söylemsel geçişkenliği ile mümkün olabilir.

Aslında komplo teorileriyle *New Age*'in buluşmasının Avrupa'daki enteresan örneklerinden biri, bir zamanlar İngiltere'de profesyonel futbolculuk yapmış David Icke'dir. Icke 1980'lerdeki bir *talk-show*da kendini İsa olarak gördüğünü söylemesi yüzünden alay konusu olmuştur. İngiltere'de herkesin kendisini parmakla gösterdiği, “deli” muamelesine maruz kaldığı “acı” yıllardan sonra 1990'larda üst üste yazdığı kitaplarla bir anda “gündeme” dâhil olmuş ve binlerce kişiden oluşan fan kitlesini peşinden koşturarak hatırı sayılır derecede bir popülerlik kazanmıştır. Kitapları sekiz dile çevrilmiş, hakkında belgeseller çekilmiş, İngiltere dışındaki ülkelere turneye çıkan bir “yıldız” olmuştur. Alay konusu olduğu geçmiş İcke üzerinde travmatik bir etki yaratmış ve epey “farklı” ve “aykırı” olmalarına rağmen kendi düşüncelerine daha çok sarılmıştır. Bu mağduriyet, yalnızlık ve kendi içine dönme Icke'in ruhsal dirilişine yardımcı olmuş ve eski tip komplo hikâyelerinden pek de farklı olmayan kurgusuna bir *New Age* aroması katmıştır. Icke bu anlamda bireysellik üzerinde durur. Herkesin gizli elit bir örgüt marifetiyle hakikatten mahrum bırakıldığını, koparıldığını iddia eder. Bu örgüt her şeyi yönetmektedir, açık açık fiziksel güç kullanmamakta ve fakat zihnimizi kontrol etmektedir. Dolayısıyla, bu sayede bize verilen sorgulamayız ve gerçek olarak kabul ederiz. Icke

eğitim sisteminden dini öğretilere, siyasi söylemlerden medyanın çalışma sistemine kadar her şeyin “tekrar” mekanizmasına göre işlediğini iddia eder (2006). Her şey bıkmadan usanmadan tekrar edilecek meşrulaştırılmaktadır. Bunu aşmak için ise bireysel bir çaba, araştırma ve “eleştirel düşünceye dayalı sorgulama” gerekmektedir.

Burada Icke'in, onu “klasik” komplu teorisyenlerinden ayıran özelliklerinden söz etmek gerekir. David Icke, faşizm ve komplu teorileriyle flört eden yaygın söylemsel temanın aksine bireye vurgu yapar. İngiliz Channel 5 televizyonunda yayınlanan belgeselde, polislerin kendisini Parlamento Binası (Westminster) yakınından uzaklaştırmasını “liberal” bir pozisyon olarak eleştirir. Vatandaşın devlet karşısında “özgür” olması gerektiğini, ama olamadığını hatırlatır. George Orwell'in 1984'üne karşı mücadele eden ve hakikati arayan bir birey, özgürlüğün peşindeki bir kahraman durumuna sokar kendini. Zira düşman her yerdedir ve kudret sahibidir. “En önemli kontrol mekanizması” der Icke, “özgür olduğunuzu düşündüğünüz anda ortaya çıkar”¹⁷ (2006).

Icke, bireye yaptığı vurguyu popüler olan ve son derece esnek, eklektik özelliklere sahip New Age söyleminin genel çerçevesine sadık kalarak devam ettirir. Icke'in kendi hayat hikâyesi, “spiritüel” bir bireysellik anlayışla büyük komplu hikâyesindeki yerini alır. 1991'de Wogan Show adlı televizyon programında “Tanrı'nın oğlu” olduğunu iddia ettiği için herkesin önünde gülünç duruma düş(ürül)en Icke “zor” zamanlar geçirmesine rağmen bunu hakikatin anlaşılması için bir fırsat olarak görür. “Hayat” der, “bazen en değerli armağanlarını saklayıp, onları bir kâbus olarak bize sunar” (2006). Bireyin kendi “ruhsal enerjisiyle” komploya karşı mücadele etmesi, hakikati araması gerektiğini ima eder. “Dünya ruhsal dengesini kaybetmiştir ve bu denge ancak sevgiyle yerine getirilebilir” (2001). “Orwelliyen İlluminati devleti” der Icke “hareket ettirelemeyen nesne değildir; oradadır, çünkü biz onu orada tutuyoruz, tutmamayı seçtiğimiz anda yok olacaktır” (2006). Aynı belgeselde oğluna şu tavsiyede bulunur: “Hayatını işte böyle kendin çizersin oğlum, hiçbir şey imkânsız değildir, istersin, bilirsin ve yaparsın” (2006). Annesinin ölümünü “sonsuz bilince (*infinite consciousness*)

17

“The greatest form of control is when you think you are free.”

ulaştı” şeklinde yorumlar (2001). Bütün bunlar “klasik” komplo kurgusunun *ultra-şüpheli* karakteriyle ve “dünyayı yöneten efendiler” karşısında sıradan insanları çaresiz gören vizyonuyla hiç de örtüşüyor gibi gözükmemektedir. Aksine, sıradan insanlar isterlerse bu kısır döngüden çıkabilirler ve bunun nasıl olacağını da Icke bilmektedir. Aslında, Icke görüldüğü gibi sık sık popüler *New Age* terminolojisini kullanarak bu söylemden esintiler sunmaktadır. Belki “başarısının” sırrı da buradadır.

David Icke kendisinden önce defalarca vurgulanan bildik, aşina komplo kurgusunu kullanır. *Tapınak Şövalyeleri*'nden *İlluminati*'ye, masonlardan okkültizme, *Bilderberg* toplantılarından *Kafatası ve Kemikler (Skull & Bones)* gizli topluluğuna kadar hemen her unsur aynı hikâyenin tarihsel parçalarıymış gibi sorunsuz bir şekilde kurguya eklenir. Fakat Icke burada klasik komplo teorisyenlerinden biraz daha farklı bir şey yaparak dünyayı yöneten grubun, *İlluminati* üyelerinin aslında kim (ya da ne) olduklarını deşifre eder: kan ile beslenen insan formundaki sürüngenler (*humanoid reptilians*). İstedikleri zaman şekil değiştirebilen bu yaratıklar arasında Bush, Clinton, İngiliz Kraliyet Ailesi mensuplarını gibi sayar. Bununla da kalmayıp sürüngenlerle ilgili iddiaları *UFO* meselesi ile birleştirip komploya farklı bir boyut katar. Icke bu son yaptıkları ile özellikle ABD'de “işlerini ciddiye alan” diğer komplo teorisyenleri ve araştırmacılarının tepkisini çeker (2001). Kendisi “ciddi ve temelli komplo araştırmalarını sulandırmakla” suçlanır. Aslında Icke insan formundaki sürüngenlerin varlığı ile ilgili iddialarını, daha öncekilerden farklı olmayan bilindik “bilimsel” metodlarla destekler. Belgeler, tanıklıklar ve biraz da *New Age* mistisizmi ile hikâyesini oluşturur.

Aslında bütün bu insan formundaki sürüngenler meselesinin görüldüğünden daha karmaşık ve ciddiye alınması gereken bazı toplumsal etkileri vardır. Icke kitaplarının tanıtımı ve konferans için gittiği Kanada'nın Vancouver şehrinde bir grup ırkçılık karşıtı göstericinin protestosu ile karşılaşır. Icke daha sonra Yahudilere yapılan ayrımcılıklara karşı mücadele eden *Anti Defamation League*'in (ADL) de igisine mazhar olur. Protestocuların ve ADL'in iddiası Icke-

ke'in Yahudi karşıtlığı yaptığıdır. Icke ise aklından bile geçirmedini söyler ve dünyayı yöneten ayrıcalıklı elitin "basbayağı" insan formundaki sürüngenler olduğuna inandığını belirtir. Dünyayı ele geçirmeye çalışan ve uzaydan gelen sürüngenimsi yaratıkların hikâyesi 1980'li yılların sonunda *Ziyaretçiler* (*Visitors*) adlı diziyile televizyona taşınmış ve hayli popüler olmuştu. Buraya kadar her şey "masum" gözükse de meselenin karmaşıklığının söylemsel kurgudan ve onun eklettik yapısından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Icke daha önce komplo teorilerinde yıllardır kullanılan kurgusal yapıyı tekrar ederek korumuş, fakat kurgunun içinden çok yaygın olarak yararlanılan bir unsuru çıkarıvermiştir: Yahudiler. Aslında söylemeyerek, telaffuz etmeyerek ve hedefi göstermeyerek komp lonun gizemli havasına başarıyla katkıda bulunduğu iddia edilebilir. Telaffuz ettiği kısım, sürüngenlerin varlığı, yüzyıllardır Yahudiler için kullanılan aşına bir imgedir. "Sinsi", "soğukkanlı" ve "mutlak kötü" olarak Yahudiler yoğun olarak Nazi döneminde dünyayı sarıp sarmalayan "sürüngenler" olarak resmedilmişler, karikatürleştirilmişlerdir. Komplo kurgusunun düşman ontolojisine uygun olarak "sürüngen", aynı zamanda nihai kötüye, yani Lucifer'e gönderme yapar. Burada Icke konusunda masumiyetin kaybolduğu noktaya yaklaşırız. Nitekim yaptığı işi bir anlamda çok "akıllıca" ve "başını belaya sokmayacak" bir şekilde yaptığı için İngiltere'deki *Combat 18* gibi neo-Nazi örgütlerinin övgüsünü kazanır. Aynı şekilde Icke, konuya girmese bile, soykırım inkârcılarından da pek uzak dur(a)mamaktadır (Offley, 2000). Açıkça ırkçılık yapmasa bile içinden konuştuğu söylem faşizme kaymaya yatkın bir zeminde durduğu sinyali vermektedir.

"Kendini aşma", "ruhani yolculuk", "içine dönerek kendini bulma", "hakikate veya nirvanaya ulaşma", "inisiyasyon" popüler *New Age* söyleminin kullandığı yaygın kalıplardan bazıları. Bu söylem belirgin sınırlarla ayrılmış bir orası/burası, içerisi/dışarısı ve gerçek/sahte karşıtlığına dayanıyor. Sıklıkla yüzeysel olanla aşkın (*transcendental*) olan arasında keskin bir ayrım yapıldığını görüyoruz. "Öbür" tarafa geçebilmek için de spiritüel/bireysel bir bilgi, çaba ve bilinç gerekiyor. Aynı şekilde komplo mantığına göre de çevremizde gördüklerimizi, sıradan olayları aslında gördükleri

18

Komplo teorilerindeki *New Age* unsurlar Türkiye'de de bazı komplocu kitapların konusu olmuştur. Bakınız Meydan (2006), Batmaz ve Batmaz (2007), Gündoğdu (2003).

gibi zannetme, oldukları gibi sanma yanılığına düşeriz. Hâlbuki hakikat o kadar rahat ulaşılamayacak kadar saklıdır, maskelerimizden kurtulmak gerekmektedir. Birçok insan bu "bilgiye" ulaşmaktan acizdir. Her ne kadar komplo teorisini dillendiren kişi bunu baharmış gözükse de bu o kadar kolay bir iş değildir. Hakikat, derin ve gizli olmasına rağmen aslında keskin ve basittir de. Çoğu zaman belgelerle, bir resimle, bir isimle, bir şifreyle, bir alıntıyla, bir cümleyle veya bir veriyle açığa çıkartılabilir. Ayrıcalıklı, ezoterik ve objektif bir bilgi söz konusudur. Çok-nedenli bir olguyu, çok-yönlü bir analizle ortaya çıkarma çabasından söz edilemez. Anlamak (*verstehen*), hermönetik anlamda yorumlamak filan da söz konusu olamaz. Bunların yerine dünyayı saran o girift ve karanlık ağın, o ağır ve puslu komplo havasının arkasında kaçışa yönelik (*escapist*) bir "hafiflik" söz konusudur. Bu dünyadan, gerçek insanlardan ve hakikate ulaşmayı gerektirecek insani çabadan bir kaçış. Kaçışın olduğu yerde gerçeklik tektir, keşfedilivermeyi bekler, bazen metinlerin içinde, bazen olayların arasında, bazen de şifrelerin ardında. Özellikle günlük hayat ve popüler kültür söz konusu olduğunda, söylemin akışkan yapısı her zaman ideolojik bir bütünlük ve tutarlılığa izin vermez. Komplo teorilerinin söylemsel yapısı, faşizmin senkrektik doğasıyla ilişkiye girip, günümüzde son derece değişik formlar alarak yoluna devam edebilir. Benzer şekilde faşizan etkilere bir hayli açık komplo kurgusu, yeni bir *New Age*¹⁸ havuzundan aynı mantıkla beslenmekte ve ortaya çok daha "renkli" ve yeni dönemin ruhuna (*zeitgeist*) uygun bir karışım çıkmaktadır.

Kaynakça

- Allison, Graham T. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little Brown.
- Arendt, Hannah (2003). "Total Domination." *The Portable Hannah Arendt*. Peter Baehr (der.) içinde. New York: Penguin. 119-145.
- Batmaz, Veysel ve Cahit Batmaz (2007). *Atlantis'in Dili Türkçe*. İstanbul: Salyangoz.
- Bauman, Zygmunt (2007). *Modernite ve Holokaust*. Çev., Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Versus.
- Belge, Murat (2006). *Milliyetçilik: Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni*. İstanbul: Agora.
- Berlet, Chip (2004). "Debunking Conspiracy Theories: An Interview with Chip Berlet." David Barsamian (interview by.). *Z Magazine* 17(9) (September). <http://www.zcommunications.org/zmag/viewArticle/13597>. Erişim tarihi: 12.12.2008.

- Bilbik, Erol (2002). *Dünyayı Yöneten Gizli Örgütler: CFR-Bilderberg-Trilateral*. İstanbul: Kaynak.
- Bora, Tanıl (2007). "Tanıl Bora ile Söyleşi." Cem Erciyes (söyleşi). *Radikal*. 2 Şubat 2007.
- Bozarslan, Hamit (2004). "Komplo Teorileri' Üzerine Tartışmalara Bir Katkı." *Birikim* 183: 19-24.
- Castillon, Juan C. (2007). *Dünyanın Efendileri: Bir Komplo Teorileri Tarihi*. Çev., Sakıp Murat Yalçın. İstanbul: Koridor.
- Chomsky, Noam (1995). "Conversations with Noam Chomsky." Michael Albert (interview by.). *Z Magazine* (October). <http://www.zmag.org/ZMag/articles/oct95chomsky.htm>. Erişim tarihi: 12.5.2007.
- Çelakal, Ömer (2002). *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*. İstanbul: Sınır Ötesi.
- Daly, Steven ve Nathaniel Wice (1995). *Alt.culture: An A-Z of the 90s*. London: Guardian Books.
- Dikbaş, Yılmaz (2002). *Gönüllü Devşirmeler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Eco, Umberto (1992). *Foucault Sarkacı*. Çev., Şaban Karadeniz. İstanbul: Can.
- Eco, Umberto (1995). "Ur-Fascism." *The New York Review of Books* 22: 1-9.
- Fırat, Gökçe (2007). *İstila: Kürt Sorununda Gizlenen Gerçekler ve Kürt İstilas*. İstanbul: İleri.
- Gee, James Paul (2005). *Discourse Analysis: Theory and Method*. London: Routledge.
- Goebbels, Joseph (1999). "Knowledge and Propaganda." *German Propaganda Archive*. <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/goeb54.htm>/. Erişim tarihi: 6.10.2007.
- Gündoğdu, Aydın (2003). *Kuran'ın Şifresi: Sistemi ve Mukattaa Harfleri'nin Çözümü*. İstanbul: Ozan.
- Hanioğlu, Şükrü (2006). "Komplo Kuramları ve İç Düşmanlar." *Zaman*. 21 Eylül 2006.
- Hepkon, Haluk (2007). *Komplo Teorileri Tarihi*. İstanbul: Kaynak.
- Hür, Ayşe (2005). "Kavgam ve Siyon Protokolleri." *Radikal* 2. 13 Mart 2005.
- Icke, David (2001). *Secret Rulers of the World: The Lizards and the Jews*. Jon Ronson (director). TV Documentary. Channel 4. April.
- Icke, David (2006). *David Icke: Was He Right?*. Norman Hull (director). TV Documentary. Channel 5. December 26.
- İşık, Nuran Erol (2006). "Milliyetçilik, Popüler Kültür ve Kurtlar Vadisi." *Doğu Batı* 38: 227-247.
- Jaworski, Adam ve Nikolas Coupland (2006). "Introduction: Perspectives on Discourse Analysis." *The Discourse Reader*. Jaworski ve Coupland (der.) içinde. London: Routledge. 1-38.
- Kavcar, Neval (2007). *Sivil İhanet: Anadolu'dan Türk Mührü Siliniyor*. İstanbul: Kabara.
- Kaynak, Mahir (2006). *Yeni Dünya Düzeni*. İstanbul: Profil.
- Kuzu, Ali (2006). *Atatürk'ü Kimler Öldürdü?*. İstanbul: Bilge Karaca Yayınları.
- Küçük, Yalçın (2006). *İsimlerin İbranileştirilmesi*. İstanbul: Salyangoz.
- Levin, Marc (2004). *Protocols of Zion: Some Lies Never Die*. Marc Levin (director). Elephant Films.
- Levin, Marc (2005). "Blog #6." *Protocols of Zion*. http://thinkfilm.blogs.com/protocols_of_zion/. Erişim tarihi: 7.10.2007.

- Macit, Nadim (2006). *Küresel Güç Politikaları: Türkiye ve İslam*. Ankara: Fark.
- McDonald, Lee Cameron (1968). *Western Political Theory: Part 3*. San Diego: HBJ Publishers.
- McNamara, Robert S. (2003). *The Fog of War*. Errol Morris (director). Sony Pictures.
- Mercan, Şeref (2005). *İlluminati: Piramitte Sona Doğru*. İstanbul: Nokta.
- Meydan, Sinan (2006). *Atatürk ve Kayıp Kıta Mu*. İstanbul: Truva.
- Meydan, Sinan (2008). *Köken: Atatürk ve Kayıp Kıta Mu 2*. İstanbul: İnkılap.
- Michel, A.G. (2007). *Mason Diktatörlüğü*. Çev., Ataman Güneş. İstanbul: Karma.
- Moskovici, Serge (1996). "Yabancı Parmağı: Komplö Zihniyeti." Çev., Hacer Harlak. *Birikim* 90: 45-59.
- Nilus, Sergey (2005). *Siyon Liderlerinin Protokolleri*. Çev., Naim Erdoğan. İstanbul: Nokta.
- Offley, Will (2000). "David Icke and the Politics of Madness Where the New Age Meets the Third Reich." *PublicEye* 29. <http://www.publiceye.org/icke/IckeBackgrounder.htm/>. Erişim tarihi: 11.11.2007.
- Özakıncı, Cengiz (2007). *İblisin Kiblesi / United States of İrtica*. İstanbul: Otopsi.
- Özoğlu, Ali (2006). *Şifre Çözüldü, Masonlar'dan Türkiye'ye Kanlı Hediye: ASALA - PKK*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Pipes, Daniel (1997). *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From*. New York: Simon & Schuster.
- Poyraz, Ergün (2007). *Musa'nın Çocukları: Tayyip ve Emine*. İstanbul: Togan.
- Rai, Milan (1995). *Chomsky's Politics*. London: Verso.
- Reich, Wilhelm (2007). *Dinle Küçük Adam*. Çev., Şemsa Yeğin. İstanbul: Payel.
- Sabine, George H. ve Thomas L. Thorson (1973). *A History of Political Theory*. Hinsdale: Dryden Press.
- Sayın, Ümit (2007). *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler*. İstanbul: Neden.
- Sevinç, Necdet (2007). *Pontus'ta Hesaplaşma*. Ankara: Bilgi.
- Shalom, Stephen R. ve Michael Albert (2002). "Conspiracies or Institutions? 9-11 and Beyond." *Z Magazine* 15(7) (July/August). <http://www.zcommunications.org/zmag/viewArticle/13107>. Erişim tarihi: 12.12.2008
- Tanyu, Hikmet (2005). *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*. Ankara: Elips.
- Türk, Hakan (2004). *Büyük Oyun: Türkiye Üzerine Oynanan Oyunlar*. İstanbul: Akademi Yayıncılık.
- Van Dijk, Teun A. (1995). "Discourse Analysis as Ideology Analysis." *Language and Peace*. C. Schäffner ve A. Wenden (der.) içinde. Aldershot: Dartmouth Publishing, 17-33.
- Yalçın, Soner (2004). *Efendi: Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Yiğenoğlu, Çetin (2007). *Üç Bin Yıllık Kavga: Ermeniler Ne İstiyor?*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Yörük, Zafer (2002). "Politik Psişe Olarak Türk Kimliği." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. Tanıl Bora (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 309-324.
- Yunak, Yılmaz (2004). *Kuran'daki UFO*. İstanbul: Arntan.
- Zizek, Slavoj (2006). *Interrogating the Past*. New York: Continuum.